

УДК: 316.32 (477)000.32

Півнева Л.М.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ (ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ)

В статті розглядається ряд цілей глобалізації в економічній, політичній і культурній сферах життєдіяльності українського соціума. В економічній сфері виділяються деякі причини подолання Україною економічного спаду 90-х років ХХ ст., відзначається ряд загальних правил для конкурентоспособності економіки України, підкреслюється значення для її розвитку нових технологій і систем освіти. В політичній сфері вплив глобалізаційних процесів передбачає зміну менталітету в стосунку до суверенітету, прозорість кордонів, взаємодія з міжнародними структурами, розвиток демократії, зміна ідеологічної інфраструктури. В культурній сфері глобалізація породжує дві тенденції розвитку культури в Україні.

Ключові слова: глобалізація, нові технології освіти, нові системи освіти, менталітет, суверенітет, розвиток демократії.

In the article a number of the purposes of globalization in economic, political and cultural spheres of ability to live of the Ukrainian society is considered. In economic sphere some reasons of overcoming by Ukraine economic recession of 90th. XX century are remarks number of general rules for competitiveness of economy of Ukraine, the significance for it development of new technologies and education systems is emphasized. In political sphere influence globalization processes provides change of mentality concerning the sovereignty, a transparency of borders, interaction with international structures development of democracy, change of ideological infrastructure. In cultural sphere globalization generates two tendencies of development of cultures in Ukraine.

Key words: globalization, new technologies of education, new education systems, mentality, sovereignty, development of democracy.

Не кожна країна є частиною глобалізаційної системи, про яку багато пишуть у сучасному світі. У вітчизняній і закордонній літературі існує чимало її визначень, оцінок, з'ясування характеру, історичних рамок, позитивних і негативних впливів на країни, регіони і людський капітал, визначення перспектив розвитку. Проблеми глобалізації знайшли відображення у вітчизняній і закордонній політологічній літературі. Серед авторів, що пишуть на цю тематику – українські й російські вчені (Гаджієв К., Гречанінов В., Білоус О., Боришполець К., Маслово-Лисичкіна Н., Сіденко С., Уткін А. та ін.), а також численні закордонні дослідники, у полі зору яких знаходяться позитивні й негативні сторони глобалізації, їхній аналіз в українському соціумі. Більшість учених поділяє точку зору про те, що глобалізація – це «взаємопроникнення різних сфер громадського життя, створення всесвітнього політичного, економічного, соціального й культурного простору» [1, с. 58-67]. При цьому часто глобалізація подається як «найвищою мірою приваблива, що додає силу, наймовірно звабна дорога, що веде до підвищення життєвих стандартів» [2, с. 11.].

Процес глобалізації має досить суперечливий характер. З одного боку, на думку українських учених, з'являється можливість проведення ефективної глобальної політики, що регулювала б світову економічну систему з метою підвищення благополуччя населення

планети. Однак у дійсності глобалізація спрямована здебільшого на підвищення економічної ефективності, в той час як мало уваги приділяється погрозам, які у зв'язку з цим виникають: можливим торговим війнам, екологічним, расовим і релігійним конфліктам» [3, с. 22.].

Розширення глобалізаційного впливу у світі висунуло декілька проявів глобалізації. У їхньому числі – зміцнення конкурентоспроможності держави, існування правил і зобов'язань, яким підкоряються всі держави, зів'янення суверенітету держав, формування нового типу «громадянина світу» тощо. Ми спробуємо розглянути де які з них що до України в економічній, політичній і культурній сферах.

В економічній сфері глобалізація веде до появи глобальної економіки, що має більш складний комплекс взаємопроникнень у порівнянні з попереднім історичним проміжком часу. У його складі – фінансова взаємодопомога, капіталовкладення, торгівля, інформаційні технології, постачання енергоресурсів, міграція населення, склад та якість трудових ресурсів, боротьба з наркопотоками тощо. Навряд чи варто сумніватися, що економіці України вдасться уникнути впливу глобалізації.

В умовах глобалізаційних процесів Україна пробує розвивати свою економіку в двох напрямках:

1) слідувати власному економічному курсу, беручи до уваги вплив владних центрів глобалізації;

2) підкорятися процесам впливу з боку більш могутніх держав, намагаючись інтегруватися у світову економіку.

Перше. Необхідність проходження власним економічним курсом, приймаючи до уваги наявність владних центрів глобалізації, пов'язана з важливістю включення України в глобалізаційні процеси. Від цього залежить, чи буде Україна йти магістральним напрямком світового розвитку або буде відкинута на периферію глобалізаційного суспільства. Оскільки глобалізаційні процеси відбуваються в специфічних регіональних та локальних формах (феномен “глокалізації”), то роль таких держав, як Україна, в глобальних процесах стає все більш помітною.

Глобалізація економіки, що охопила весь світ, у тому числі й Україну, ставить нові завдання для розвитку технологій, інформаційних ресурсів, загострює проблеми міжнародної конкуренції. Вона висуває ряд вимог до держав, найважливішою з яких є необхідність адаптації до рівня найбільш успішних приватних компаній. В Україні глобалізація впливає на індикатори розвитку ринкових відносин, серед яких – обсяг експорту й імпорту, рівень розвитку малого і середнього бізнесу, формування ринкової інфраструктури, що виявляється в розширенні і розвитку фондових, товарних, фінансових, валютних ринків, появи ринку цінних паперів тощо.

Саме вплив глобалізації багато в чому пояснює той факт, що економічний спад в Україні в 90-і роки став історією, і з 2000 по 2004 роки країна продемонструвала збільшення темпів економічного зростання. Однак незважаючи на те, що «в останні роки економіка України показала дуже високі темпи росту (за даними МВФ у середньому 8,4% на рік, починаючи з 2000-го), важливо відзначити, що ці показники росту вели відлік від дуже низької бази. У 1990-х рр. у країні істотно скоротилося виробництво, і це скорочення досягло своєї кульмінації під час економічної кризи 1998 року. З цього часу зростання було викликано значним збільшенням частки експорту, особливо в країни з економікою, що швидко розвивається, приміром, у Китай (сталь) та Росію (машинобудування). У свою чергу за допомогою прибутку від експорту підтримувався високий інвестиційний бум у країні. Ці фактори, разом зі збільшенням кредитування приватного сектора і підвищенням

рівня вільних доходів, привели до підвищення внутрішнього попиту, «підживлюючі» процеси зростання [4, с. 1].

Важливість економічного підйому в епоху глобалізації прямо зв'язана з принципово новим станом суверенітету держави. Україна прагне протистояти глобальній стратегії завоювання, хто б не намагався її реалізувати – Європа, Росія, США, Китай тощо, насамперед, на рівні суспільної думки. Однак через силу свого економічного відставання, країні необхідно балансувати на стику інтересів.

Метою України в глобалізаційному економічному просторі є розвиток інтеграційних процесів на макро- і мікрорівнях, перехід до економіки відкритого типу, зверненої до зовнішнього світу, до міжнародної інтеграції. Це особливо важливо в зв'язку з тим, що, за даними індексу за 2001-2004 р., Україна у світовій таблиці конкурентоспроможності з 104 країн посідає 86 місце [5, с. 8].

Проблема підвищення конкурентоспроможності України висуває вимоги до освіти, підвищення кваліфікації і розвитку знань. На думку С. Сіденко, “Україна, котра в минулому мала розвинену систему освіти й посідала перші місця у світі за рівнем освіченості населення, сьогодні втрачає набуті позиції. Зменшення витрат на науку в Україні вже призвело до помітного відставання за цілою низкою показників, зокрема, що стосується використання комп'ютерних технологій та Інтернету” [6, с. 49.]. Щоб розв'язати цю проблему, потрібні різноманітні заходи на шляху входження України в Болонську систему освіти.

Друге. Загальним для всіх країн і народів у еру глобалізації стало підпорядкування економічних і політичних процесів глобальному ринковому простору, що диктує існування правил та зобов'язань для всіх держав. Звідси прагнення України ввійти у всесвітні організації – ЄС, НАТО, СТО і т.д., наштовхується на їх вимоги прийняття низки законів відповідно загальним правилам цих організацій.

В умовах глобалізації система міжнародного поділу праці опиняється в ситуації домінування «глобальної трійки» – Північної Америки, ЄС і Східної Азії. У період первісного накопичення капіталу глобалізатори впливають на економіку інших країн шляхом розширення іноземних інвестицій. Ці процеси притаманні зараз і Україні. Для їх порозуміння дуже важливі такі показники, як рівень прямих іноземних інвестицій і обсяг зовнішньоторговельного обсягу. Так, в Україну за роки незалежності прийшли могутні ТНК, що являють собою приклад міжнародної інтеграції. Згідно зі статистичними даними на 1 січня 2003 року, 1186 американських підприємств працювали в Україні, з них 692 були спільними підприємствами. Боїнг, Джон Дір, Проктор енд Гембл, Крафт харчові продукти, ISG, Каргисс, Кока-кола – серед найбільш успішних американських інвесторів в Україні [7, р. 53]. У країні відбувається посилення впливу глобалізаторів на українську економіку, що виявляється в розширенні іноземних інвестицій. Цей шлях надзвичайно важливий, адже якщо країна не попадає в систему міжнародного поділу праці, то вона може опинитися на узбіччі світового розвитку. Глобалізація припускає існування розвинутої світової економічної інфраструктури, нові можливості інформаційних технологій, лібералізацію торгівлі, удосконалювання освіти і сфери послуг. При цьому в сучасній економіці все частіше робиться тиск не стільки на матеріальні товари і послуги, скільки на інтелектуальну працю. Здатність нації підтримувати ефективну систему освіти, підвищувати інтелектуальний компонент робочої сили через систему навчання і перенавчання вкрай необхідна для включення України в глобалізаційний простір.

Наслідком глобалізаційних процесів в економічній сфері виявилися такі негативні явища, як зростання безробіття, соціальні конфлікти, втрата кваліфікації і зубожіння

робочої сили, криміналізація тощо. Маргіналізація, еміграція і переміщення робочої сили з більш бідних країн у більш розвинуті – найважливіші показники впливу глобалізації на соціальну структуру суспільства в усьому світі. Так, заробітна плата в Україні втратила свої стимулюючі функції, вона слабо зв'язана з конкретним підсумком трудової діяльності, а погіршення життєвого рівня населення призвело до нової хвилі еміграції з України. Це дуже руйнівню позначилось на її економіці, тому що, наприклад, “еміграція одного вченого означає 300 тисяч доларів втрати” [6, с. 50].

У політичній сфері глобалізація веде до формування унітарної політичної арени, до якої належать держави-нації. Глобалізаційні процеси в сфері економіки зумовлюють новий рівень їхньої взаємодії, сприяють збільшенню прозорості державних кордонів. Багато вчених вважають, що сучасний світ – це глобальне село з традиційним набором мозаїки етнічних держав. Найважливішим політичним наслідком його утворення є посилення контролю могутніх держав над країнами і континентами (Ірак, Північний Кавказ, Югославія тощо). За останні роки ХХ ст. глобалізація, котра породила недовіру між націями-державами, збільшила страх, масштаби тероризму, ступінь поширення регіональних конфліктів. При цьому більшість учених вважає, що глобалізація завдає шкоди суверенності держави.

В епоху глобалізації відбувається зміна менталітету держав щодо суверенітету, котрий проявляється у їхніх взаєминах з навколишнім світом. У колоніальну еру держави пробували стати незалежними і зберігати свою національну ідентичність. Глобалізація змінює взаємини націй-держав, що інтегруються в глобальне село. Виникає потреба в переосмисленні поняття «суверенітет», рівноправність держав, невтручання в їхнє життя ззовні. Адже приклади масових порушень прав людини, наявність баз для підготовки терористів, геноциду, стихійних лих дають підстави для права втручання світового співтовариства у внутрішні справи окремих держав. Ступінь суверенності націй-держав виявляється в епоху глобалізації в різному відношенні до багатьох міжнародних питань, найважливішими з яких є непорушність і правила перетинання державних кордонів, ступінь легкості, з яким громадяни і товари з різних держав можуть їх перетинати, уніфікація освіти та науки (Болонський процес) тощо. Так, глобальні процеси дозволили країнам Шангенської угоди створити простір, у якому «у дійсності немає паспортного або прикордонного контролю між країнами ЄС» [8, с. 190].

Проблема суверенітету дуже актуальна для України як для молодого держави. Але існуючий термін “зв'язання суверенітету” в умовах глобалізації притаманний і їй. Це обумовлено інтеграційними процесами України в європейському напрямку, а також її стосунками з Росією. Значна частина правлячої еліти пов'язує своє майбутнє, насамперед, з європейським вибором, із членством у ЄС. Офіційна точка зору України щодо членства в ЄС виходить з визнання його сприйняття державної незалежності, безпеки, підвищення міжнародного авторитету. Підписавши план дій Україна – ЄС, розрахований на три роки (2005-2007), значна частина політиків України зацікавлена в поглибленні відносин між ЄС і Україною, що дозволить їй розширити співробітництво в енергетиці, транспорті, охороні навколишнього середовища, почати діалог про створення зони вільної торгівлі, спростити візовий режим, збільшити фінансову допомогу. Однак майбутнє її входження в ЄС ускладнено внутрішніми економічними і політичними проблемами пов'язаними з тим, що позитивні зрушення в економіці України не набули стабільного характеру.

Проте принцип суверенності в умовах глобального простору для України є фундаментальним і виявляється у взаєминах із усіма державами. При цьому він прямо залежить від економічної могутності країни. Наприклад, наявність прозорості кордонів

між Україною та Росією, тривалі історичні зв'язки не виключають, на думку П. д'Аньєрі того, що «у майбутньому взаємозв'язок України та Росії підсилиться, причому цей фактор здатний зміцнити економіку України. Без поліпшення стану справ в економіці України неминуче доведеться жертвувати хоча б одним із своїх фундаментальних пріоритетів: процвітанням або суверенітетом [9, с. 203]. На думку польського ученого Г. Колодко, «Україна стоїть на історичному роздорозжі, її майбутнє можна уявляти як у рамках СНД (легше), так і в лоні ЄС (важче)» [10, с. 18].

Однією із загальних ознак глобалізації у політичній сфері є вплив на ідеологічну інфраструктуру держави у формі зміцнення позицій демократії і дискредитації комунізму. У суспільстві відбувається поширення демократичних ідей, розвиток інститутів демократії. На думку деяких американських учених, «демократія стала ознакою моди, а географічна близькість держав колишнього СРСР до Західної Європи дозволяє скористатися перевагами накопиченого ними досвіду в сфері демократизації суспільства» [8, с. 113].

В Україні демократичні ідеї прав людини, свободи, закону, індивідуалізму, лібералізму тощо стали набувати нової якості на порозі ХХІ сторіччя, насамперед, внаслідок політичного розмежування, що мало місце під час «Помаранчевої революції» 2004 року. Уперше у країні акції політичної непокори пройшли настільки організовано. Багато в чому вони були зумовлені наявністю широкого політичного спектру, котрий виникнув в результаті зміни ідеологічних устремлінь людей унаслідок дискредитації комунізму, зменшення електоральної підтримки комуністичних партій. Нині багато комуністичних лідерів намагаються відійти від ідеології комунізму, називаючи себе «соціал-демократами», «реформованими комуністами» тощо. Але комуністична ідеологія, що переживає кризу в Україні в результаті глобалізаційних процесів, зберігається, оскільки має глибокі соціальні корені в суспільстві, політичні джерела і резерви відновлення. Проте в Україні не існує єдиної комуністичної ідеології, є її інтерпретації як системи поглядів. Після здобуття незалежності в Україні позиції Комуністичної партії під час виборів упродовж кількох років були досить міцними. Комуністи традиційно займали провідне місце в парламентських перегонах, і їхній кандидат висувався в якості альтернативного на президентських виборах. Ліві сили здійснюють значний вплив у багатьох областях України. Але у силу різних обставин, у 2002 р. комуністи в Україні посіли друге місце на парламентських виборах, уперше поступившись місцем блоку Ющенка, а під час «Помаранчевої революції» 2004 року Компартія відмовилася підтримати будь-яку зі сторін. Її керівництво вирішило не використовувати комуністичну ідеологію як підставу боротьби за владу й опозиційне протистояння суб'єктів еліти. Ці факти свідчать про падіння рейтингу комуністів, їм стає все важче реалізовувати свою політико-економічну програму в суспільстві. В Україні набирає силу широкий спектр різноманітних політичних сил, котрі використовують демократичні гасла. Це є ознакою причетності її до глобального демократичного простору.

Політичний вплив глобалізації зумовлює також таке правило, як поширення націоналістичних уявлень у суспільстві. Для України їхні корені закладені в далекому історичному минулому, тісному сусідстві з Росією, Польщею, Австро-Угорщиною й іншими країнами Східної Європи. Найбільш виражені вони у взаєминах між Росією й Україною. В українській націоналістичній міфології Україна і Росія діаметрально протилежні, а їхні культури й історія – антагоністичні. Глобалізація сприяла тому, що «більшість українців продовжує вірити в те, що два народи можуть співіснувати в тому самому культурному континіумі, створюючи поділ між націоналістичними

й антинаціоналістичними українцями, що також спірно, на думку А. Уїлсона, як і поділ між етнічними українцями й етнічними росіянами». (11, с. 1.) Національний вимір глобалізаційних процесів в Україні виражається, з одного боку, у потребі до зміцнення держави, а з іншого – національно-культурне відродження, модернізація країни припускають посилення її відкритості до світу. Нова якість суспільства України додає особливу значимість етно-національним відносинам, в основі яких – збереження політичної стабільності і єдності нації в умовах світу, що глобалізується.

Політичні аспекти глобалізації відбиті в державній політиці України, у політичних процесах, що мають місце у суспільстві. Виклики глобалізації для України лежать у відповіді, чи зможе вона впоратись з внутрішніми проблемами і стати повноправним членом міжнародного співтовариства. Відповідь на це питання залежить від співробітництва України з міжнародними структурами і реалізацією внутрішньої політики після «Померанчової революції» 2004 року.

Утілення цілей глобалізації можна спостерігати й у культурній сфері, у змінах культури. У даній статті ми розглядаємо розуміння культури в інтерпретації Е. Геллнера як “стиль, що поділяється всіми людьми в словах, виразах обличчя, рухах тіла, одязі, готуванні і споживанні їжі тощо” [12, р. 1]. Існують дві тенденції у відношенні до культури в еру глобалізації. Першу розуміють як зростаючу взаємодію між західними демократичними країнами і тими, котрі обрали західний зразок розвитку. Це веде до формування загальної сучасної масової культури. Друга виявляється в спробах зберегти свою національну культуру, у культурній самоідентифікації (етнічна приналежність, мова, релігія), що є однією із підстав поширення націоналізму в глобальну еру.

В Україні існують обидві тенденції. Перша ґрунтується на впливі американських і європейських культур, що привнесли уніфікацію, наприклад, в одязі, стилі продтоварів, музиці, театральному містечтві. Це спостерегається в країні, що стала більше орієнтуватися на Захід в одязі (поява магазинів старих речей зіграла істотну роль у цьому процесі); стилі харчування (кафе “Макдональдс”, “Шведський стіл”, поширення напоїв типу кока-коли, спрайту, уживанні чіпсів, що стали важливим компонентом у стилі харчування багатьох українців); у змінах архітектури великих міст; у поширенні зразків західної музики; театральних традицій (наприклад, спектаклі А. Жолдака в Харкові).

Друга тенденція – опозиція націй-держав щодо культурного об’єднання, ідея мультикультурності, бажання зберегти власну спадщину в еру глобалізації також властива Україні. Це знаходить відображення в поширенні української мови, літератури, української музики, фольклору, танцю, стилю кухні і т.д. У країні також відбувається підвищення ролі культурних союзів, організованих за національним принципом. У сучасних умовах для України важливо зберегти власну культурну ідентичність і водночас ефективно вести міжкультурний діалог зі світовим співтовариством.

Однією з цілей глобалізації, що базується на розширенні вживання єдиної мови (переважно англійської), утворенні єдиного територіального простору, є уніфікація систем освіти, культурних цінностей тощо. В Україні глобалізаційні процеси привели до формування нового типу культури, що поєднує демократичні ціннісні уявлення і тоталітарні стереотипи поведінки і свідомості. Їхній симбіоз дав можливість людині жити в умовах економічної, правової і політичної культури посткомуністичного суспільства. Орієнтація на західні цінності, нова відкритість кордонів, процес первісного накопичення капіталу в Україні сприяли формуванню свідомості «громадянина світу», який отримав можливість переїхати на ПМЖ в іншу країну, тимчасово переміняти місце проживання, навчатися в інших країнах, проводити відпустку за кордоном тощо.

Отже, в основі глобалізації лежать різні процеси, зумовлені її цілями в економічній політичній і культурній сферах. Ми розглянули найважливіші з них, що найбільш характерні для існування України в глобалізаційному просторі. Україна як держава «має великі і ще не реалізовані можливості використати своє геополітичне становище й історичний момент часу для досягнення гідного місця у світі» [10, с. 19]. Це диктує необхідність подолання наслідків економічних криз, входження України у всесвітні організації, насамперед, у Євросоюз, участь у торгівлі на світовому рівні в результаті повноправного членства у СТО, розвитку взаємин з Росією тощо.

В епоху глобалізації для України є важливим вибір пріоритетів подальшого розвитку. Він лежить, насамперед, у розвитку людського потенціалу, оскільки людський капітал – головне багатство кожної нації. Саме він є основною діючою силою економічного і соціального прогресу. В умовах глобальної конкуренції в Україні намітилися тенденції деградації людського капіталу. У такій ситуації Україні буде важко досягти успіхів у глобальній конкуренції. Вихід, що може бути знайдений, – це зміна пріоритетів у політиці реформ, посилення акценту на розвиток соціальної сфери, оскільки в глобальній конкуренції успішними будуть ті нації, що зможуть бути першими в розвитку людського потенціалу.

Література:

1. Гречанінов В. Після розпаду біполярної системи. Новий світовий порядок та глобалізація на початку ХХІ століття // Політика і час. – 2002. – № 1. – С. 58-67.
2. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М.: Логос, 2002. – 254 с.
3. Білоус О., Маслова-Лисичкіна Н. Глобалізація розвитку і соціальна безпека // Віче. – 2001. – № 5. – С. 22-44.
4. Бланк Дж. Оценка конкурентоспособности Украины в условиях политических изменений // Зеркало недели. – 2005, 2-8 июля. – № 25 (553).
5. Панов В. Конкуренция без конкурентоспособности // Всеукраинская техническая газета. – 2005, 28 июля – № 30 (134).
6. Сіденко С. Глобальний розвиток і Україна // Розбудова держави. – 2000. – № 7-12.
7. Factors of Economic Growth in Ukraine and Neighbouring Countries (Kyiv Ukraine, November 20-21, 2003) Publishing of the conference materials / Ed. by W. Gorbachuk, V. Zelenyuk. – Kyiv, Alter-Press, 2004. – 196 p.
8. Wiarda G. Introduction to Comparative politics. Concepts and Processes. – Thomson-Wadsworth, 2000. – 241 p.
9. Петровський В. Современные украинско-российские отношения в западной интерпертации. – Х. : Майдан, 2002. – 260 с.
10. Колодко Г.В. Глобализация і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. – К.: Видавництво “Основні цінності”, 2002. – 248 с.
11. Wilson A. Ukrainian nationalism in the 1990s. A minority faith. – Cambridge. University Press. – 1997. – 300 p.
12. Gellner E. Nationalism. – London: Phoenix. – 1998. – 114 p.